УДК 336.03, 336.2

Т. В. Паєнтко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансових ринків і фінансових послуг,
Національний університет ДПС України

НЕБАНКІВСЬКІ ФІНАНСОВІ ПОСЕРЕДНИКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена проблемам оподаткування доходів небанківських фінансових посередників. Доведено необхідність врахування характеру формування доходів і активів фінансових посередників при визначенні напрямів удосконалення оподаткування доходів небанківських фінансових посередників.

The article is devoted the problems of taxation of unbank financial mediators profits. The necessity of account of character of financial mediators profits and assets forming is well-proven at determination of directions of improvement of taxation unbank financial mediatorsprofits.

ВСТУП

Функціонування фінансового посередництва є невід'ємною ознакою будь-якої розвиненої ринкової економіки. Фінансове посередництво передбачає акумулювання, розподіл та перерозподіл тимчасово вільного фінансового капіталу, що, з одного боку, спрощує доступ до необхідних фінансових ресурсів підприємствам реального сектора економіки, а з іншого — формує особливий тип операцій (фінансових), які приносять дохід посередникам, який за оптимального оподаткування може стати додатковим джерелом наповнення бюджет і своєрідним бар'єром протидії легалізації незаконно отриманих коштів.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблемам становлення і розвитку фінансового посередництва в Україні присвячені праці С. Еша. В. Корнєєва, В. Смагіна, В. Унинець-Ходаківської та ін. Однак зростання обсягів тіньового обороту капіталу, негативні наслідки світової фінансової кризи для вітчизняного фінансового сектора вимагають подальших досліджень у цьому напрямі, у тому числі пошуку напрямів удосконалення оподаткування доходів фінансових посередників в частині запобігання легалізації незаконних доходів. Метою статті є аналіз положень Податкового кодексу України в частині оподаткування доходів небанківських фінансових посередників та обгрунтування можливих напрямів його удосконалення.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Згідно із постановою "Про затвердження положення про порядок надання небанківським фінансовим установам генеральних ліцензій на здійснення валових операцій" від 09.08.2002, № 297, небанківська фінансова установа — юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька фінансових послуг та яку внесено до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, установленому законодавством України [8]. На сьогодні, спираючись на зміни і доповнення у чинному законодавстві та напрацювання вітчизняних дослідників, до небанківських фінансових посередників відносять кредитні спілки, ломбарди, довірчі товариства, страхові та фінансові компанії, інститути спільного інвестування, недержавні пенсійні фонди, лізингові та факторингові компанії, торговців цінними паперами, компанії з управління активами та ін. Як бачимо, перелік небінківських фінансових посередників є досить значним, ще більшою різноманітністю відзначаються напрями їх діяльності, які визначають особливості формування активів та джерела отримання доходів. Таке різномаїття зумовлює труднощі у контролі за діяльністю фінансових посередників та робить неможливою уніфікацію оподаткування їхніх доходів.

Досліджуючи особливості діяльності небанківських фінансових посередників, джерела формування їхніх активів і доходів, можемо системтаизувати їх наступним чином (табл. 1).

Варто відмітити, що не всі фінансові посередники за своєю природою є прибутковими лорганізаціями. Так, кредитні спілки діють на ринку з метою залучення коштів у вигляді депозитів та надання позик. Це неприбуткові організації, засновані фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб їх членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [2]. Збереження неприбуткового статусу кредитних спілок є дискусійним питанням, оскільки досить часто кредитні спілки виявляються учасниками крупних фінан-

Таблиця 1. Джерела формування фінансових ресурсів і доходів небанківських фінансових посередників

Фінансові посередники	Джерела фінансових ресурсів та формування активів	Джерела формування доходів
Депозитні фінансові посередники		
Ощадні та кредитні асоціації	Депозити	Кредитні операції
Кредитні спілки	Депозити	Неприбуткові організації
Пенсійні фонди	Депозити (внески)	Операції з цінними паперами
Фінансові компанії	Вклади	Операції з цінними паперами, кредити
Недепозитні (контрактні) фінансові посередники		
Страхові компанії	Страхові внески	Розміщення коштів на депозитах, операції з цінними паперами
Інвестиційні компанії	Вклади	Розміщення коштів на депозитах, операції з цінними паперами
Ломбарди	Реалізація заставленого майна	Кредитні операції
Факторингові компанії	Операції з інкасації боргових вимог, операції з цінними паперами	Фінансування на умовах переуступки боргових вимог

Джерело: складено автором.

соивх афер. Однак, зважаючи на їх соціальну роль, їх неприбутковий статус, можна вважати таким, що має право на життя.

Пенсійні фонди, засновниками яких можуть бути корпорації, приватні фірми, фізичні особи, забезпечують працівників доходом після виходу не пенсію у формі періодичних виплат [3]. Фінансові ресурси фонду формуються через надходження періодичних внесків як роботодавців, так і працівників. Недержавні пенсійні фонди можуть наймати фінансових посередників для забезпечення професійного управління активами.

Страхові компанії є фінансовими посередниками, що здійснюють виплати своїм клієнтам при настанні страхового випадку. Фінансові ресурси страхової компанії формуються за рахунок страхових премій, які страхова компанія може розміщувати на депозитах або вкладати у придбання цінних паперів. Укладаючи договори страхування, страхові компанії беруть на себе ризики власників полісів, а отримуючи страхові внески, отримують плату за взяті на себе ризики.

Інвестиційні компанії є інститутами спільного інвестування, які залучають кошти інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість [1]. Інвестиційні компанії диверсифікують вклади шляхом придбання цінних паперів багатьох емітентів, зменшуючи ти самим ризик втрати коштів.

Особливою групою фінансових посередників є професійні учасники фінансового ринку (брокери та дилери). Брокери здійснюють діяльність щодо укладання угод з цінними паперами на підставі договорів комісії та доручення. Вони діють від імені клієнта і доходи отримують у вигляді комісійних. Дилери ж укладають угоди від свого імені і за власний рахунок. Їхній дохід формується за рахунок різниці між цінами купівлі і продажу цінних паперів.

Як бачимо, спектр діяльності фінансових посередників досить широкий, а формування їхніх фінансових ресурсів та доходів має свої особливості. Оцінюючи механізми оподаткування діяльності фінансових посередників, необхідно виходити з того, що їх присутність на ринку є необхідною. Формальне фінансове посередництво (яке має місце і в Україні) гальмує кругообіг фінансових потоків, обмежуючи доступ реального сектора економіки до тимчасово вільних фінансових ресурсів.

Згідно норм Податкового кодексу діяльність фінансових посередників оподатковується за загальними правилами за винятком страхових компаній. Свої особливості притаманні визначенню доходів з метою оподаткування для страхової компанії. Так, до доходів страховика (окрім доходів за загальними правилами оподаткування) належать доходи від страхової діяльності (рис. 1).

Представлені на рис. 1 доходи страхової компанії зумовлені специфікою її діяльності, однак у цілому порядок виз-

ДОХОДИ СТРАХОВИКА
Страхові платежі, страхові внески, страхові премії, нараховані страховиком за договорами страхування, співстрахування і перестрахування
Суми зменшення розміру страхових резервів у порівнянні зі сформованими на кінець попереднього звітного періоду з урахуванням зміни частки перестраховиків у страхових резервах, сформованих відповідно до законодавства
Інвестиційний дохід, отриманий від розміщення коштів резервів страхування життя
Доходи у вигляді курсових різниць, отриманих від перерахунку страхових резервів, утворених за договорами страхування
Суми винагород, що належать страховику за укладеними договорами страхування, та активів, за якими представлені страхові резерви
Частки від страхових внесків, страхових премій та страхових виплат, нарахованих перестраховиками за договорами перестрахування
Дохід від реалізації прав регресної вимоги страховика до страхувальника або іншої особи, відповідальної за заподіяні збитки
Нараховані відсотки на депоновані премії за ризиками, прийнятими в перестрахуванні
Суми санкцій за невиконання умов договору страхування
Суми винагород за надання послуг сюрвеєра, аварійного комісара та аджастера, страхового агента та брокера
Суми повернення частки страхових платежів за договорами перестрахування (у вигляді дострокового припинення)
Винагороди за тантьєм, послуг страхового агента, брокера

Рис. 1. Особливості формування доходів страховика

начення оподатковуваного прибутку максимально наближений до порідку визначення оподатковуваного прибутку інших суб'єктів підприємницької діяльності.

Винятком можна вважати страхування життя, оскільки прибуток за договорами довгострокового страхування життя та пенсійного страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення, в тому числі інвестиційний дохід, отриманий від розміщення коштів за вказаними договорами, оподатковується за ставкою 0%. Застосовувати ставку 0% можна за дотримання ряду умов (рис. 2).

1	Договір укладено на строк п'ять і більше років
2	Страхову виплату може бути здійснено одноразово або у вигляді ануїтету, якщо застрахована особа дожила до закінчення терміну дії договору дожила до події, передбаченої в договорі, дожила до віку, визначеного договором
3	Договір не може передбачати часткових виплат протягом перших п'яти років його дії
4	Вигодо набувачем не може бути роботодавець застрахованої особи

Рис. 2. Умови застосування ставки 0% при оподаткуванні доходів страховика

Тобто при невиконанні зазначених умов прибуток страховика за договорами страхування оподатковується на загальних підставах.

Наближення порядку оподаткування діяльності страхових організацій до загальноприйнятого порядку оподаткування суб'єктів підприємництва є позитивним чинником щодо підвищення прозорості руху фінансових потоків між фінансовим і реальним сектором економіки та зменшення кількості сірих схем руху фінансового капіталу.

Так, за даними Держфінпослуг, дві третини страхового ринку України задіяно в сірих страхових операціях відмивання брудних грошей. У 2009 р. 264 страхові компанії декларували від'ємний фінансовий результат по операціям з цінними паперами (загальна сума збитків 8136,9 млн грн.), в тому числі органами податкової служби України у сфері страхування було виявлено 73 схеми ухилення від оподаткування, що спричинили виведення із реального сектора економіки понад 3 млрд грн. [10].

Контроль за такими схемами ускладнюється тим, що причиною створення тіньових схем у сфері фінансового посередництва є не просто мінімізація податкових платежів, а створення каналів для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Таку проблему можна вирішити тільки шляхом підвищення відповідальності фінансових посередників та зведення до мінімуму ймовірності не виявлення сірих схем.

На сьогоднішній день до стимулюючих положень розвитку фінансового посередництва можна віднести звільнення від сплати авансового внеску податку на прибуток при виплаті дивідендів на користь інститутів спільного інвестування (ст. 153 Податкового кодексу). Це виступає фактором, який сприяє активізації операцій із вкладання коштів у акції з боку інститутів спільного інвестування. На наш погляд, в умовах відновлення вітчизняного фондового ринку в посткризовий період корисним було б поширення такої норми не тільки на інститути спільного інвестування, але і на інших фінансових посередників.

Однак, у більшості операцій з виплати дивідендів зберігається подвійне оподаткування — перший раз дивіденди оподатковуються у особи, яка їх виплачує, другий раз — у особи, яка їх отримує. На наш погляд, прибуток, який спрямовується на виплату дивідендів (розподілений), доцільно вивести з-під оподаткування, що виступатиме додатковим стимулом виплати дивідендів та сприятиме популяризації операцій з акціями серед ширшого кола осіб.

ВИСНОВКИ

У підсумку варто зазначити, що порядок оподаткування діяльності небанківських фінансових посередників в Україні хоч і максимально наближений до загальноприйнятого, однак все ще дозволяє створювати тіньові схеми руху фінансових потоків. Проблема полягає не у встановленні ставок та визначенні об'єктів оподаткування, а у контролі за діяльністю небанківських фінансових установ. Удосконалення оподаткування небанківських фінансових посередників має бути направлене на стимулювання їх розвитку та укріплення легальних каналів переливання фінансових потоків між фінансовим і реальним секторами економіки.

Література:

1. Закон України "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)" від 15.03.2001, № 2299-III //Офіційний вісник України. — 2001. — № 16. — С. 1.

2. Закон України "Про кредитні спілки" від 20.12.2001, № 2908-III //Офіційний вісник України. — 2002. — № 3. — С. 1.

3. Закон України "Про недержавне пенсійне забезпечення" від 09.07.2003, № 1057-IV //Офіційний вісник України. — 2003. — № 33. — С. 70.

4. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12.07.2001, № 2664-III //Офіційний вісник України. — 2001. — № 32. — С. 82.

5. Еш С.М. Фінансовий ринок /Еш С.М. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 528 с.

6. Корнєєв В.В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні /В.В. Корнєєв //Фінанси України. — 2008. — № 1. — С. 77—85.

7. Податковий кодекс України// Голобух. — 2011. — № 1.

8. Постанова "Про затвердження положення про порядок надання небанківським фінансовим установам генеральних ліцензій на здійснення валових операцій" від 09.08.2002, № 297 із змінами, внесеними згідно з Постановами Національного банку від 05.05.2006 р., № 171.

9. Смагін В. Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформаційної економіки: монографія. — К.: КНЕУ, 2008. — 232 с.

10. Унинець-Ходаківська В.П. Оподаткування небанківських фінансових установ в Україні// Збірник наукових праць Національного університету ДПС України. — 2009. — № 2.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2011 р.